

NÚMERO 6
ISSUE 6

2012

QUAN EL CATALÀ ES TROBA AMB EL FRIÜLÀ: CARLES CARDÓ I PIER PAOLO PASOLINI (1)
Caterina Briguglia Departament de Traducció
Universitat Autònoma de BarcelonaData de recepció: 26 setembre 2012
Data d'acceptació: 11 novembre 2012

Sens dubte, un dels vessants menys explorats de Pier Paolo Pasolini (1922-1975) és el de traductor. Al llarg dels últims quaranta anys, la seva obra, en tota la seva extraordinària riquesa, ha estat objecte d'innombrables estudis: la crítica s'ha endinsat en el Pasolini novel·lista, poeta, director de cinema, i escriptor d'assaigs sobre l'art, la literatura, la lingüística, la política, i en general, sobre la societat que l'envoltava. També s'ha començat a explorar la seva dedicació al teatre, a la pintura i fins i tot a la música. Realment és difícil trobar un intel·lectual tant polifacètic.

Recentment, Pasolini està donant una agradable i estimulante feina també als traductòlegs. I és que, especialment en la primera etapa de la seva vida, és a dir, durant el període que va viure al Friül, Pasolini va donar una importància transcendental a la traducció, dedicant-se tant a la pràctica com a la reflexió sobre la seva natura i finalitat.

En aquella època (1942-1950), viscuda al poble nadiu de la seva mare, Casarsa della Delizia, el foc principal de la seva passió era la llengua friülana **(2)** i l'objectiu a perseguir, la seva rehabilitació i consolidació com a llengua poètica. En particular, Pasolini defensava la variant casarsese del friülà, una llengua que fins a aquell moment s'havia transmès sempre oralment i no tenia cap tradició literària escrita. Per a Pasolini, aquesta llengua pura era l'única manera possible per arribar a un coneixement total de l'existència, «per fissare ciò che i simbolisti ed i musicisti dell'800 hanno tanto cercato (...) cioè una 'melodia infinita' o il momento poetico in cui si sente l'infinito nel soggetto». (Pasolini 1986, 210). El friülà adquireix per tant una dimensió simbòlica, de la paraula capaç d'aconseguir i expressar una experiència absoluta.

Però, el que és interessant és que per part de Pasolini no es tractava només de voler reafirmar una llengua poètica incontaminada. Si bé al principi era aquest el seu principal objectiu, poc a poc la campanya es tenyeix de matisos polítics, com sempre succeirà amb Pasolini. I és que la defensa del friülà i el rebuig de l'italià encarnen una oposició que serà fonamental al llarg de tota la vida de l'escriptor. Per a ell defensar el dialecte significava lluitar contra la ideologia feixista d'unitat nacional, entesa també com a unitat lingüística, amb menyspreu de les llengües minoritàries. El friülà és, doncs, la llengua que s'oposa a l'homologació cultural imposada per la dictadura de Mussolini.

Des d'aquest punt de vista, la col·lecció de poemes *Poesie a Casarsa*, publicada el 1942, és a dir, encara durant el feixisme va constituir un veritable escàndol. Tots els poemes estan escrits en friülà, una llengua que, com tots els dialectes de la península, no estava prohibida per part del règim, tal com va succeir amb el català, però sí que patia un convençut ostracisme.

A més de la seva pròpia producció literària (a part de *Poesie a Casarsa*, el 1944 va escriure el drama teatral *I turcs tal Friul*), Pasolini es dedicava activament a la difusió del friülà com a llengua literària. Fins al punt que el 1945 va fundar l'*Academiuta di lenga furlana*, juntament amb altres amics, com ara el seu cosí Nico Naldini, Cesare Bortotto, Ermes i Ovidio Colussi, i Pina Kalz, entre d'altres. L'acadèmia mirava a la promoció del dialecte no només com a llengua oral, sinó també com a llengua de producció escrita. La ideologia que la fonamentava era: «friulanità assoluta, tradizione romanza, influenza delle letterature contemporanee, libertà, fantasia» (Pasolini 1994, 54), divulgada mitjançant la revista, *Il Stroligut* (petit almanac), **(3)** on es publicaven composicions poètiques en friülà, assaigs de literatura i de lingüística, i traduccions poètiques.

Un dels aspectes que més ens interessa és que, en aquesta campanya per la promoció i defensa de la llengua friülana, Pasolini donava la màxima importància a l'activitat traductora, com una clau fonamental per la reeixida de l'operació. En un article en la revista de la *Società filologica friulana*, *Ce fastu?*, afirma que «il friulano ha bisogno di traduzioni essendo

questo il passo più probatorio di una sua promozione a lingua» (1999, 282). L'operació traductora esdevé pedra de toc de l'estat de llengua del friülà, la prova tangible de la seva dignitat i força. És per aquesta raó que Pasolini, per una banda, es va posar a traduir al friülà i, per l'altra, va impulsar també els membres de l'acadèmia a fer-ho, des de l'italià i també des d'altres llengües estrangeres. La majoria de les traduccions es van publicar a les revistes de l'acadèmia, o a la revista *Ce fastu?*, però moltes es van quedar als calaixos de la casa de Pasolini, i només el 2003 van ser publicades en la voluminosa edició de tots els seus poemes, duta a terme per Walter Siti (Pasolini 2003).**(4)**

Una consideració molt important és que, per a Pasolini, «non si tratterebbe di ridurre, ma di tradurre; cioè non si tratterebbe di trasferire la materia da un piano superiore (la lingua) a un piano inferiore (il friulano), ma di trasporla da un piano all'altro a parità di livello» (1999, 282-283). Amb aquesta afirmació es confirma la convicció en la dignitat lingüística del friülà. I la importància del fet de traduir és tan gran que «la dignità del friulano sarebbe egualmente dimostrata anche da una mediocre riuscita di una simile operazione» (1999, 283). Amb això, Pasolini arriba a dir que no és important el com sinó el simple i pur fet de dur-ho a terme.

L'Academiuta i la seva revista van néixer com a defensores no només de la llengua friülana, sinó més en general, de totes les llengües minoritàries de l'àrea romànica. I aquí, després d'aquesta breu presentació de l'etapa friülana de Pasolini, entrem en el *quid* de la qüestió.

En el primer número de *Il Stroligut*, Pasolini deixa clar el seu interès per considerar el friülà com a membre de la gran família de les llengües romàniques minoritàries, quan declara: «Il Friuli si unisce, con la sua sterile storia, e il suo innocente, trepido desiderio di poesia, alla Provenza, alla Catalogna, ai Grigioni, alla Rumenia, e a tutte le altre Piccole Patrie di lingua romanza» (1994, 53). Aquesta declaració manifesta clarament la seva voluntat de participar d'un moviment més ample que inclogui les altres àrees lingüístiques menors, i la seva adhesió a la ideologia felibrenca,**(5)** de protecció de la pròpia llengua. Pel que fa al nostre estudi, és important remarcar com per a Pasolini hi era una mena de paral·lelisme i d'història comú entre Friül i Catalunya.

El propòsit d'establir un diàleg entre aquestes cultures marginades queda també manifest en una carta que Pasolini va enviar al cèlebre filòleg i crític literari italià, Gianfranco Contini (1912-1990), el 27 de març de 1946, on li pregunta:

Che ne direbbe che lo *Stroligut* (magari cambiando nome) divenisse una piccola rivista, ma più poetica che filologica, di tutte le parlate ladine? [...] nello stesso numero degli invitati potrebbero figurare tutte le altre lingue minori della Romania...Ecco l'idea che cullo da qualche anno e che da solo non potrei mai concretare. Ora veda Lei se è poi tanto assurda. (Pasolini 1986, p. 241-242)

Aquestes línies ens mostren que feia un temps que Pasolini alimentava aquesta idea, i que creia que era impossible realitzar-la sense l'ajut de Contini. Efectivament, d'alguna manera la intervenció del crític italià va ser providencial.

Gianfranco Contini en aquella època ensenyava en la Universitat de Friburg, a Suïssa. El seu primer contacte amb Pasolini va ser en ocasió de la publicació de la col·lecció *Poesie a Casarsa* (1942), que va suscitar un gran interès en l'estudiós. De fet, a Contini es deu l'única ressenya publicada en la premsa de l'època. En l'autobiografia en vers, *Poeta delle ceneri*, Pasolini explica que

Il fascismo non tollerava i dialetti, segni/ dell'irrealizzata unità di questo paese dove sono nato,/ inammissibili e spudorate realtà nel cuore dei nazionalisti./ Per questo quel mio libro non fu recensito nelle riviste ufficiali./ E Gianfranco Contini dovette inviare la sua recensione/ (la gioia letteraria, quella, più grande della mia vita)/ ad un giornale di Lugano. (Pasolini 2003, 1264).

Efectivament, *Poesie a Casarsa* no va rebre cap altra ressenya en els diaris italians. L'única ressenya, solitària però de gran prestigi, va ser la que Contini va publicar el 24 d'abril de 1943 al «Corriere del Ticino».

Arran d'aquesta ressenya, Pasolini es va posar en contacte amb Gianfranco Contini i així va començar la seva relació d'estima i amistat que, com ho confirma la continua correspondència entre els dos, va durar tota la vida.

Una conseqüència important d'aquesta relació és que Contini va ser el nexa d'unió entre Pasolini i la cultura catalana. De fet, a Friburg, Contini va conèixer l'eclesiàstic exiliat, poeta i traductor, Carles Cardó (1884-1958), que havia arribat a Suïssa el 1939, després de la guerra civil, i s'hi va quedar fins al 1954. Així, quan Pasolini li va confessar a Contini el seu desig que *Il Stroligut* fos la revista de totes les llengües minoritàries de l'àrea romànica, el crític no va dubtar en posar-lo en contacte amb Cardó. Dues personalitats extremament contraposades es van trobar.

Cardó era un home reservat i fins i tot un poc sorrut, però com el recorda el seu amic Ramon Sugranyes, «amb la ploma a la mà esdevenia un home totalment extravertit. I el que escrivia, àdhuc en les cartes personals, era sempre d'una altíssima categoria espiritual, intel·lectual i humana» (Sugranyes 1995, 88). Si de Pasolini hem dit que es tractava d'una personalitat sobre manera interessant, que es va dedicar amb passió a gairebé totes les formes artístiques, de Cardó, Bacardí diu que «va ser, fins a un cert punt, un home polifacètic» (Bacardí 1998, 133). Va ser un eclesiàstic molt influent i, a banda de la seva tasca moralista, també va tenir un paper clau en la construcció i difusió d'un model de llengua clara, precisa i elegant, fins al punt que es pot afirmar que va ser «un dels artífexs del català modern» (Manent 1993, 57). D'ell, Bacardí en destaca el vessant de periodista, d'assagista, i, en general, d'analista crític del seu temps. I

sobretot el de traductor. De fet, mitjançant la tasca traductora, a banda de la seva pròpia producció poètica i assagística, Cardó va dur a terme el seu paper de dinamitzador de la llengua catalana. A ell es deuen les traduccions de l'obra sencera de Sèneca, tret de les tragèdies, i de la Bíblia. La traducció era per Cardó una activitat necessària per a l'enriquiment de la llengua i de la cultura, una activitat que, com diu a l'article aparegut a *La Veu de Catalunya* de 1936, és un turment, «perquè els problemes, quasi sempre insolubles a primera vista, es presenten ratlla per ratlla» (1998, 140). Però també, quan s'ha solucionat satisfactòriament el dilema, és un goig, o més aviat, «un goig regi entre els regis» (1998, 140).

Va ser el 1946 quan Pasolini es va posar en contacte amb Carles Cardó. Sembla que mai no s'hagin conegut presencialment, sinó que la seva relació va ser sempre epistolar. Tot i així, no tenim constància de cartes directes entre els dos intel·lectuals. Però el que sí sabem és que el 7 de maig de 1946, Pasolini va escriure a Contini, seguint la seva recomanació, «ho scritto al poeta catalano Carles Cardó, chiedendo la collaborazione sua e di altri scrittori suoi compatrioti» (1986, 247). Sabem, llavors, que en aquells dies l'intel·lectual italià i el català es van posar en contacte. En canvi, no hi ha notícies de la col·laboració d'altres escriptors catalans en la recopilació de l'antologia.

Tan sols dos mesos després, Pasolini va rebre l'antologia de poetes catalans, amb els poemes en llengua original acompanyats per la traducció a l'italià. **(6)** Efectivament, el 20 de juliol del mateix any, va enviar una carta a Contini, on li va comunicar:

Ho ricevuto e in gran parte già letto l'antologia catalana inviata da Carles Cardó; una cosa stupenda. È stato per me un affollarsi di fantasmi dimenticati, un ritorno alle fonti...Una lingua e una civiltà sconosciute hanno fatto in modo che ricordassi il senso di certi termini poetici, che mi erano divenuti troppo famigliari (1986, 252).

Pasolini va apreciar especialment la recopilació que Cardó li va enviar, la va considerar una «cosa estupenda», perquè va trobar en el català la mateixa força i puresa que en el friülà, la mateixa capacitat de fer submergir el lector en una dimensió absoluta. Però, de què es tractava exactament?

L'antologia, amb el títol *Fiore di poeti catalani*, contenia nou poemes d'escriptors en llengua catalana. Es tracta, indicant els títols tal com surten publicats a l'antologia, de *Balada* **(7)** de Joan Rois de Corella (1425-1500), *Espines* **(8)** de Jacint Verdaguer (1845-1902), *Cala gentil*, de Miquel Costa i Llobera (1854-1926), *Colloqui*, de Joan Alcover (1854-1922), *Haidé* **(9)** de Joan Maragall (1860-1911), *Les set fulles vermelles* **(10)** de Josep Carner (1884-1970), *Estanca* **(11)** de Carles Riba (1893-1959), *Pasqua en revolució* **(12)** de Manuel Bertran i Oriola (1902-1976), i finalment, *Salm dels pecadors*, de Carles Cardó.

Vegem, doncs, que Joan Rois de Corella és l'única incursió al Renaixement, mentre els altres poetes escollits pertanyen a una època a cavall entre el segle XIX i el XX. Núñez García comenta que la tria dels poetes «no deja de ser curiosa y, hasta cierto punto arbitraria, al menos en lo que concierne al valor literario y a la fama de los poetas seleccionados y traducidos» (2008, 321). En realitat, Cardó va triar els autors que li semblaven més significatius en la història de la literatura catalana, des dels seus inicis fins a la contemporaneïtat. Es tracta, llavors, d'una mena de cànon cardonià d'autors catalans. I té, per aquesta raó, un valor afegit per als estudiosos de l'eclesiàstic català. Que es tracti d'autors per ell molt apreciats ens ho confirma la conferència que va llegir durant l'exili, el 20 de desembre de 1944, a la societat *Iberia* **(13)** de Lausanne.

El text consisteix en un excurs de la literatura catalana, on Cardó explica les raons històriques que van causar els períodes de floriment, i també els de decaïda, de la poesia de la seva terra. Després de presentar la tríade dels valencians Rois de Corella, Jaime Roig i Ausias March, passa a analitzar la literatura romàntica, fins a detenir-se en els que per ell són els quatre grans de les lletres catalanes: de Jacint Verdaguer diu que va ser «un gran poeta que devolvió definitivamente al catalán la categoría de lengua literaria» (inèdit, 19); Joan Maragall «representa la adolescencia de la poesía renaciente» (inèdit, 21); i, finalment, dóna un lloc d'honor als mallorquins, dient que «si Maragall representa la adolescencia inquieta, la virilidad reposada y fertilizada por el saber es representada por dos mallorquines: Miquel Costa y Llobera y Joan Alcover» (inèdit, 23). Successivament, analitza la ironia i l'elegància carnerianes. Entre els poetes contemporanis, destaca també la nova empena capitanejada per poetes com Carles Riba i Josep Maria de Sagarra. I, finalment, cita de passada altres poetes, que considera de segon ordre, però la feina dels quals és igualment important per a la llengua i la literatura catalanes. Cardó explica efectivament que

tras una baja producida por el cambio de gusto y el prurito de la oscuridad, que está afeando la producción poética de toda Europa, actualmente una pléyada de poetas, la mayor parte jóvenes, están remontando la cuesta y asegurando, bajo el cierzo glacial de la persecución, la continuidad de la poesía catalana (inèdit, 32)

Aquesta nova plèiade està formada, entre d'altres, pel poeta Manuel Bertran i Oriola. Vet aquí que tenim ben destacats tots els poetes que formen l'antologia *Fiori di poeti catalani*.

La traducció d'aquests poemes va ser obra de Cardó, tot i que Pasolini els va revisar per donar als textos més fluïdesa, tal com li va explicar uns anys després a l'escriptor Leonardo Sciascia, en una carta: «le traduzioni del Cardó erano comunque un pò goffe, qua e là: e ho quindi dovuto io stesso 'supervederle'» (Pasolini 1986, 582). És important destacar que les traduccions no es van fer al friülà, sinó a l'italià: aquest fet podria semblar incoherent, però respon a l'exigència

d'aconseguir un públic de lectors més ampli.

Pasolini va publicar l'antologia en l'últim número de la revista de l'acadèmia, que per l'ocasió va canviar al títol *Quaderno romanzo*. En una carta del 5 de maig de 1947, diu a Contini:

La prego di informare Cardó che lo *Stroligut*, col nuovo nome di *Quaderno romanzo*, uscirà fra circa un mese e mezzo o due; che ci sarà tutta la sua antologia catalana. Se poi egli mi inviasse qualche dato potrei scrivere un articolo sulla Catalogna, inserendo l'argomento nel problema dell'autonomia friulana. (Pasolini 1986, 285)

Tal com anticipa la carta, *Quaderno romanzo* es va publicar al juny de 1947. Aquest fragment de la carta conté moltes notícies interessants. En primer lloc, ens diu que el 1947 Contini encara era l'intermediari entre Pasolini i Cardó. No coneixem el per què d'aquesta situació, però llegim clarament que Pasolini recorre a l'amic italià per comunicar la notícia de la publicació de l'antologia. Com veurem més endavant, no hi ha altres notícies d'una comunicació directa entre Cardó i Pasolini, sinó que un cop més serà Contini qui haurà de facilitar la comunicació entre tots dos.

L'altra informació de suma importància que ens dona l'anterior fragment és el fet que Pasolini va demanar a Cardó més informació sobre la història i la qüestió política de Catalunya. L'escriptor italià perseguia el fi d'incloure la presència de *Fiore di poeti catalani* en el tema que tant li preocupava en aquella època de l'autonomia friülana. En efecte, veia un paral·lelisme entre el català i el friülà, no només des del punt de vista de la llengua poètica i de les ressonàncies que despertava en el lector, sinó també, i sobretot, en el comú desig d'aconseguir una independència política de l'estat majoritari, és a dir, d'Espanya i d'Itàlia, respectivament. De fet, dos textos clau obren i acomiaden l'antologia.

El text inicial és un estudi amb el títol *Il Friuli autonomo*. En síntesi, l'autonomia a la qual aspirava Pasolini no responia a una exigència econòmica, ni de poder, sinó en la necessitat de donar-li dignitat a una poètica, «una poetica della poesia dialettale, come antidialetto, cioè come lingua» (1994, 3). L'autonomia podia elevar el friülà de la percepció de dialecte al reconeixement de llengua, mitjançant la dignificació de la seva poètica. Per recolzar aquest pensament, Pasolini cita una afirmació de Carles Cardó, publicada en la revista *La Revue de Belles-Lettres* de Friburg, el 1946: «Voilà un cas, s'il en faut un nouveau, pour démontrer que la poésie n'est que création de langue» (1994, 5). A més de salvaguardar la poesia de la «piccola patria» (com Pasolini defineix sovint Friül), l'autonomia garantiria també la defensa de la cultura i la civilització d'aquella terra, una cultura amb una idiosincràsia pròpia, però també descendent de l'immens llegat romà. Pasolini defensa la necessitat de prendre consciència del fet de pertànyer a una pàtria, mirant al passat com a una important experiència, però amb una perspectiva dinàmica, progressant cap a un futur on, a banda del moviment autonomista nacional, també s'han d'incloure les «grans voltes de vals d'Europa».

Just després d'aquest assaig de caire polític i filosòfic, *Quaderno romanzo* inclou l'antologia de poetes catalans. Vegem, doncs, que aquest ordre respon a la voluntat de l'escriptor italià d'integrar el seu discurs amb l'exemple pràctic català. Segueix l'antologia un altre text important, titulat *La letteratura catalana*. És molt probable que per escriure aquesta panoràmica de la literatura catalana, Pasolini es va servir del text de la conferència abans esmentada, que el mateix Cardó li va enviar per satisfer el seu desig de conèixer millor la situació catalana. També és possible que Pasolini hagi tingut entre les mans l'obra cardoniana *Histoire spirituelle des Espagnes*, **(14)** atès que la cita al final de la nota (i també, com veurem, la cita successivament en una carta a Leonardo Sciascia).

En aquesta nota, Pasolini fa a grans trets una síntesi de la conferència de Cardó, és a dir, una breu ressenya de la història de la llengua i literatura catalana, des del seu origen fins al 1947. En particular, d'una banda destaca els fecunds contactes entre la literatura catalana i la italiana al voltant del segle XIV, i de l'altra, el cop mortal inferit al català com a conseqüència de la unió de la corona d'Aragó i Castella. Seguidament, comenta el renaixement viscut per la llengua durant el Romanticisme, començat per Aribau i que veu el cim amb Verdaguer, que «ridonò al dialetto quasi moribondo la dignità di una grande lingua preziosa letteraria» (1994, 31). Diu Pasolini que a partir d'aquell moment, «lo sviluppo è stato ininterrotto e la lingua ha conquistato non solo la poesia, ma anche la prosa letteraria e scientifica» (1994, 31). Entre els poetes que considera de primer ordre, «i sei sommi», destaca Llorente, Verdaguer, Costa i Llobera, Alcover, Guimerà i Maragall. **(15)** Al mateix temps, considera de segon ordre, tot i que igualment refinats, Carner, López-Picó, Riba, i Sagarra. Com veiem, alguns d'aquests autors estan inclosos a l'antologia, però també n'hi ha d'altres que Pasolini no va poder conèixer a partir de les traduccions que li va enviar Cardó. Aquesta és la prova que Pasolini va llegir la conferència de Cardó, on efectivament trobem citats els autors restants. **(16)**

Naldini afirma que a més d'oferir una síntesi de la poesia catalana, la publicació d'aquesta antologia té «come significato secondario la protesta politica a favore dell'autonomia della Catalogna contro l'assolutismo franchista» (dins Pasolini 1994, 27). Efectivament, la nota conclou amb la referència a la dictadura franquista amb les nefastes conseqüències que va tenir per la llengua catalana. Diu Pasolini que

la dittatura fascista di Franco ha condannato la lingua catalana al più duro ostracismo, espungendola non solo dalla scuola e dai tribunali, ma dalla tribuna, dalla radio, dalla stampa, dal libro e perfino dalla Chiesa (1994, 32)

Però, malgrat aquesta persecució, Pasolini encoratja a seguir lluitant i desitja una situació de llum i d'esperança a favor de l'autonomia lingüística de Catalunya, quan assevera que

gli scrittori catalani seguitano a lavorare nelle catacombe in attesa del giorno, forse non lontano, in cui il sole della libertà splenderà di nuovo su questa lingua, erede della provenzale, che fu la seconda in importanza -dopo l'italiana- nel Medio Evo (Pasolini 1994, 32).

En definitiva, la idea de publicar la traducció d'aquests poemes en la revista no respon tant a l'objectiu de difondre o exaltar la literatura catalana pel seu valor intrínsec, sinó al projecte d'importar un model de llengua minoritària que havia sabut consolidar-se. O, com diu Saludes i Amat, «el propòsit era de denunciar, encara que sols fos a un grup reduïdíssim de destinataris, la situació política d'una llengua tan prop del seu friulà» (2001: 26). Pasolini admirava la força del poble català que, malgrat les adverses vicissituds històriques, seguia cultivant amorosament la seva cultura i la seva llengua. Aquest model de lluita, que en aquella època s'enfrontava fins i tot amb la prohibició del franquisme, havia de marcar les pautes que els friülans haurien hagut de seguir. **(17)**

Es va tractar d'una traducció activista. Segons Maria Tymoczko (2010, 12-15), es pot parlar d'activisme en traducció quan aquesta es duu a terme amb un compromís social i amb objectius que comporten la voluntat d'acció dins la societat. Aquesta acció pot aspirar a un canvi cultural, a la protecció i consolidació d'una llengua, o també a la construcció o a la defensa d'una identitat. Per tant, si pensem que les traduccions activistes són instruments de lluita contra la censura, la repressió cultural, o el domini polític, i com a símbols i símptomes de contestació cultural i ideològica, llavors el projecte de publicar l'antologia de poetes catalans per part de Pasolini representa un exemple clar d'activisme en traducció. Tal com ho és, en general, la seva visió de la traducció i tota l'activitat que va dur a terme en aquella època amb l'objectiu de defensar i promoure la llengua friülana. Podríem dir que Pasolini va proposar l'autonomia a partir de la llengua, mitjançant la seva creació poètica i la traducció.

Des d'aquest punt de vista, el model català li va donar també les pautes a seguir en referència amb la política lingüística i de traducció. De fet, si pensem en la ingent tasca duta a terme pels intel·lectuals durant el Noucentisme i en el paper jugat per la traducció en la consolidació i enriquitment del català, llavors és indubtable la càrrega d'activisme col·lectiu que va caracteritzar aquella època. Tal com afirma Venuti, i podríem citar innumerables aportacions d'escriptors catalans, «nationalist movements have frequently enlisted translation in the development of national languages and cultures, especially national literatures». (Venuti 2005, 189). En ambdós casos, hem d'entendre l'operació traductora com una eina per desenvolupar la llengua i la literatura a fi de construir una identitat nacional.

El 23 de juliol de 1947, Pasolini i Cardó havien perdut el contacte. Va ser un altre cop mitjançant una carta a Contini que Pasolini li demana notícies de l'intel·lectual català. Efectivament, llegim que li va demanar el favor «di darmi notizia di Carles Cardó, a cui ho scritto circa un mese fa e a cui ho spedito il *Quaderno* senza che egli si facesse vivo. Spero che non gli sia accaduto nulla di male!» (1986, 308). Aquesta és l'última carta que dona una referència a la comunicació entre els dos poetes i no sabem si finalment Cardó li va contestar, i li va comentar la publicació de l'antologia.

El que sí sabem del cert és que alguns anys més tard, el 4 de juliol de 1953, l'escriptor sicilià Leonardo Sciascia va demanar a Pasolini informació sobre l'antologia de poetes catalans i sobre el seu autor. Podríem especular que Sciascia, en aquella època també interessat en els dialectes i les minories literàries, tenia el projecte de publicar l'antologia en la revista de la qual era el director, *Galleria*. **(18)** Però Pasolini li va contestar sense poder-lo ajudar en gran mesura:

Le traduzioni dei catalani del *Quaderno romanzo* erano dovute a Carles Cardó, un religioso fuoriuscito (e buon poeta lui stesso, e anzi autore di una bellissima storia della Spagna), col quale mi aveva messo in contatto Contini: dato che Cardó era in esilio a Friburgo [...] Ora non ne so più nulla, e ho perso il vecchio indirizzo. Forse Contini non l'ha perso di vista, ma come interpellare Contini, ora che pare sia in un momento tremendo a causa del trasferimento e di una mole accumulatasi di lavoro? Il Foix non lo conosco (1986, 582).

Aquest fragment ens dona una gran quantitat d'informació significativa. En primer lloc, sabem que Pasolini efectivament havia tingut la possibilitat de llegir la *Histoire spirituelle des Espagne*, publicada per Cardó el 1947, amb una editorial de París (probablement, Cardó la hi va enviar juntament amb la conferència, quan Pasolini li va demanar més informació sobre la situació catalana). I també sabem que tenia una opinió molt ben considerada del poeta català. A més a més, la carta ens diu que Pasolini i Cardó havien perdut definitivament el contacte, però que potser encara Contini es comunicava amb el poeta català. De totes maneres, el poeta italià va descoratjar Sciascia a interpellar Contini, al·legant que el filòleg estava vivint un moment de particular estrès. Finalment, llegim un altre detall destacat, i que podria ser objecte d'una nova recerca, atès que evidentment Sciascia li havia demanat a Pasolini informació sobre el poeta Josep Vicenç Foix. No podem saber com el coneixia, donat que la primera traducció italiana de l'obra de Foix és de 1962, **(19)** ni la raó per la qual en va demanar notícies ni quin era el seu objectiu.

Així s'acaben totes les notícies que tenim de la relació entre Pier Paolo Pasolini i Carles Cardó. La relació entre el intel·lectual italià i la cultura catalana es va centrar, doncs, en aquesta germanor al voltant dels anys quaranta. Malgrat la seva brevetat, el català i la seva tradició literària van jugar un paper molt important en aquells anys per a la consolidació de la llengua friülana. Van ser, en definitiva, «una especie de *canon* o modelo cultural y lingüístico que demostrara la viabilidad de las propuestas lingüísticas y estilísticas que en esos años él mismo [Pasolini] defiende a contracorriente» (Núñez García 2008, 324).

NOTES

- (1) Aquest treball s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC), 2009 SGR 1294, reconegut i finançat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya; i en el projecte «La traducción en el sistema literario catalán: exilio, género e ideología (1939-2000)» (FF12010-19851-C02-01), finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.
- (2) El friülà és una llengua romànica del grup retoromànic. Els primers estudis d'aquesta llengua es deuen a un dels més importants lingüistes italians, Graziadio Isaia Ascoli, que era friülà, i per aquesta raó s'hi va dedicar amb especial atenció i passió. Vegeu Ascoli G. I (1975) i també l'assaig de Lamuela (1987), sobre la història i l'estatus social del friülà, en un estudi en el qual aquesta varietat està assimilada al català i a l'occità, en quant llengües minoritàries del domini lingüístic romànic que viuen dins d'una altra comunitat establerta.
- (3) El 1944 Pasolini i els seus amics poetes havien publicat dos números d'una revista que es deia *Stroligut* de ca de l'aga, que contenia poemes en friülà. Però serà només a partir del tercer número, *Il Stroligut*, que la revista es fa portaveu de la ideologia de l'acadèmia.
- (4) La llista de poetes traduïts és interminable i també ho són les llengües de partida. Pasolini i els demés membres de l'*Academiuta* van traduir de l'alemany, de l'anglès, de l'espanyol, del francès, de l'italià, i fins i tot del japonès. Com diu Walter Siti, «la típica dismisura pasoliniana si realizza anche qui: ben dieci sono le lingue dei poeti che traduce, e non li traduce solo in italiano» (Pasolini 2003, 1.783). De l'espanyol van traduir poemes de García Lorca, Juan Ramón Jiménez, Jorge Guillén i Pedro Salinas.
- (5) En les declaracions de Pasolini d'aquesta època són nombroses les referències al felibritge provençal, no només des del punt de vista del programa polític que defensaven, sinó també dels poetes que el representaven. El segon *Stroligut de ca de l'aga*, per exemple, és encapçalat per dos versos d'un poema de Mistral: «Dieu beau, Dieu ami, sur les ailes - de notre langue provençale, - fais que je puisse aveindre la branche des oiseaux!», de *La branche des oiseaux*. I també és notable la influència dels poetes provençals en alguns poemes de *Poesie a Casarsa*.
- (6) El primer estudi que aporta informació rellevant sobre la relació entre Pier Paolo Pasolini i la literatura catalana, i dóna notícies sobre la publicació de l'antologia *Fiore di poeti catalani* es deu a Anna Maria Saludes i Amat (2001). L'estudiosa realitza una panoràmica novadora i ben documentada de les relacions entre la italianística i la catalanística, i conté en germen les més rellevants fites d'aquest diàleg intercultural, ocorregudes entre el 1900 i el 2001.
- (7) Es tracta, en realitat, d'un fragment de la *Balada de la garsa i l'esmerla*, a partir del vers 11.
- (8) Són dos fragments de l'obra *Jesús infant*, concretament *Espines i Bethlem* 6.
- (9) Es tracta, en realitat, de la *Represa d'Haidé*. A aquest propòsit, vegeu Ardolino (2012, en premsa) on trobem un estudi de les dues traduccions del poema de Maragall, dutes a terme, respectivament, per Cardó (i revisada per Pasolini) i per Eugenio Montale.
- (10) És el poema *Les set fulles del faig*, del poemari *Arbres*.
- (11) És el poema a Hölderlin, del llibre II de les *Estances: Felic qui ha viscut dessota un cel estrany*.
- (12) El títol correcte d'aquest poema és *Pasqua de resurrecció de 1937*.
- (13) *Iberia* era la Sociedad de estudiantes hispano-americanos de Lausanne. Cardó va pronunciar aquesta conferència a la presència dels comtes de Barcelona.
- (14) L'obra va sortir publicada el 1946 a Suïssa, mentre va haver d'esperar la mort de Franco per poder veure la llum a Espanya, el 1977. L'últim capítol del llibre, per voluntat del seu autor, va ser afegit només el 1994.
- (15) Aquesta selecció dels sis grans poetes de la literatura catalana correspon a la que duu a terme Cardó en la seva obra, *Història espiritual de les Espanyes*. (1977, 122).
- (16) Una incògnita que ens queda per esbrinar és el criteri de selecció de Pasolini a l'hora de citar els poetes de segon ordre, atès que Cardó n'havia citats molts i molts més, mentre l'italià parla només de Carner, López-Picó, Riba, i Sagarra.
- (17) No és aquest el lloc per analitzar els diferents resultats de la política lingüística i de traducció aconseguits a Catalunya i Friül. Però, per un estudi comparatiu de les dues situacions i del procés de normalització lingüística en les dues regions, vegeu Lamuela (1987), Colautti (1994) i Pianca (2003).
- (18) Leonardo Sciascia va dirigir aquesta revista literària des del 1949 al 1959. També és interessant apuntar que el 1952 va publicar, amb un pròleg de Pasolini, una col·lecció de poemes d'autors dialectals de Roma, amb el títol: *Fiore della poesia romanesca*. Podem intuir que al moment de publicar-lo, Sciascia tenia a mà l'antologia catalana.
- (19) Sabem, però només pot ser una especulació, que el 1952 va sortir la traducció espanyola d'una antologia de poemes de Foix i és conegut el vincle ben estret que lligava Sciascia a la cultura espanyola. Tanmateix, no podem provar que l'escriptor sicilià tingués a les mans aquesta traducció. Sabem que, el 1926, Cesare Giardini havia publicat la primera antologia de poesia catalana, reeditada després, ampliada, el 1950. Aquesta antologia va ser de gran importància per a la neocatalanística italiana, en aquella època encara en germe. Tanmateix, Giardini no hi havia inclòs el poeta J. V. Foix, i per tant, no va poder constituir una font d'informació per a Leonardo Sciascia.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARDOLINO, Francesco, «Maragall a Itàlia al voltant de 1947: un díptic per a Montale i Pasolini», *Haidé. Estudis maragallians*, 1, 2012 (en premsa).
- ASCOLI, Graziadio Isaia, *Scritti sulla questione della lingua*, Torí, Einaudi, 1975.
- BACARDÍ, Montserrat, «1936: l'hora de les traduccions». *Quaderns. Revista de traduccions*, 2 (1998), 133-137.
- CARDÓ, Carles, «Letteratura catalana», conferència pronunciada el 20/12/1944 a la societat Iberia de Lausanne (inèdit).
-- *Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes*, Barcelona, Editorial Claret, 1977.
-- «Del plaer i del turment de traduir», *Quaderns. Revista de traduccions*, 2 (1998), 139-140.
- COLAUTTI, Sabrina, «Población y comportamiento lingüístico en dos naciones europeas sin estado: El Friul y Cataluña», *Revista de Llengua i Dret*, 22 (1994), 145-167.
- LAMUELA, Xavier, *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*, Barcelona, Quaderns Crema, 1987.
- MANENT, Albert, «Carles Cardó: el guiatge intel·lectual i el drama de l'exili», dins *Retorn a abans d'ahir. Retrats d'escriptors i polítics*, Barcelona, Destino, 1993.
- NÚÑEZ GARCÍA, Laureano, «Fiore di poeti catalani: Pier Paolo Pasolini y Cataluña», dins Assumpta CAMPS i Lew ZYBATOW (eds.), *La traducción literaria en la época contemporánea: actas de la Conferencia Internacional «Traducción e Intercambio Cultural en la Época de la Globalización»*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2008, 317-325.
- PASOLINI, Pier Paolo, *Lettere (1940-1954)*, ed. Nico Naldini, Torí, Einaudi, 1986.
-- *L'Academiuta friulana e le sue riviste*, ed. Nico Naldini, Vicenza, Neri Pozza, 1994.
-- *Saggi sulla letteratura e sull'arte*, eds. Walter Siti i Silvia De Laude, Milà, Mondadori, 1999.
-- *Tutte le poesie*, eds. Walter Siti i Silvia De Laude, Milà, Mondadori, 2003.
- PIANCA, Barbara, «Normalizzazione linguistica: i casi del catalano e del friulano», *Ce fastu?*, 79:2 (2003), 205-226.
- SALUDES I AMAT, Ana Maria, «Italianística, Catalanística: relacions entre ambdues llengües i cultures (1900-2001)», *Rassegna iberística*, 73 (2001), 21-37.
- SUGRANYES DE FRANCH, Ramon, «El doctor Carles Cardó en el seu exili: Les dues tradicions», *Quaderns de Vilaniu*, 28 (1995), 87-96.
- TYMOCZKO, Maria (ed.), *Translation, Resistance, Activism*, Amherst, University of Massachusetts Press, 2010.
- VENUTI, Lawrence, «Local Contingencies: Translation and National Identities», dins Sandra BERMANN i Michael WOOD (eds): *Nation, Language, and the Ethics of Translation*, Princeton/Oxford, Princeton University Press, 2005, pàgs. 177-202.

